

5.

Yvonne, Gunilla och jag köpte hemresebiljett via Göteborg där vi skulle se en dansuppvisning av Yvannes lärarinna Birgit Åkesson som skulle visas som matiné på Stadsteatern. Det var ett av de få tillfällen då Birgit Åkesson hade fått möjlighet att visa upp sin mycket annorlunda dans som hade svårt att slå, en konstutövning som stod allra längst fram i utvecklingen. Efter att ha beskådat ett imponerande framförande som dominerades av Berit Marianne, en akrobatisk dansös, som hängde upp och ner i en ställning och föreställde månen (hon reste sedan till Paris och lärde sig gå på lina, träffade Pelle Edström och gifte sig med honom) gick vi tre på Göteborgs blåsiga gator och funderade på hur vi skulle fördriva tiden tills kvällståget skulle föra oss hem till Stockholm då vi fick se en ung man genom ett fönster i bottenvåningen till ett av de gamla trähusen (kanske i Haga?). Han satt bakom ett skrivbord och läste. När han såg upp från boken ett ögonblick kände jag igen ansiktet: det var Carledward Nattsén, ordförande i Göteborgs Studentteater som jag hade lärt känna under vårt gästspel på nordiska studentteaterkongressen i våras. Han och hans syster hade varit våra värdar och värdrollen fick han åter ikläda sig när vi knackade på fönsterrutan och blev insläppta i värmen. Yvonne som var med den gången kände också igen honom och Carledward kände igen henne. Hon fick lägga sig att vila på hans säng medan han satt på sängkanten och konverse-
rade henne. Carledwards syster var hemma i Alingsås. Gunilla, Yvonne och jag var ordentligt möra efter ett ganska häftigt nyårsfirande i Ankarsrum, med tidig uppstigning och en lång tågresä tvärs över landet följd av ett par timmars sittning i Stadsteaterns mörker och sedan en irrande promenad i den isande göteborgska vinterluften. Vi tog tacksamt emot den chans att få vila oss som ödet så påpassligt tillhandahöll. När vi kommer till Stockholm ska du följa med mig hem, så ska jag koka varm choklad till oss, sa Gunilla som satt bredvid mig i en soffa utom hörhåll för de båda i sängen, som fick mig att nästan känna mig som det beryktade femte hjulet. På tåget sov Gunilla ömt lutad mot min axel. När vi närmade oss Stockholm ville Yvonne absolut att jag skulle följa med henne hem till Gärdet. Hon skulle köpa en present till sin son. Hon hade lovat pojken att han skulle få ett leksakståg, och jag skulle komma med henne och hjälpa henne att välja ut ett sådant så snart leksaksaffärerna öppnade på morgonen. Jag sa att jag redan hade blivit lovad varm choklad till frukost hos Gunilla i Gamla Stan, men Yvonne ville inte höra på det örat. Hon fortsatta att insistera, Gunilla gjorde inget allvarligt försök att protestera, och för friden skull gav jag med mig,

sedan Gunilla och jag kommit överens om att gå tillsammans på en konsert med modern musik som vi visste skulle äga rum på Konserthuset om några dagar. Jag kunde inte förstå varför Yvonne plötsligt blivit så angelägen om mitt sällskap. En anledning kunde vara att hon hjälpte Gunilla att slippa min uppvaktning. Vem vet vad tjejerna hade för hemliga överenskommelser? Jag uppfattade dem som mina vänner; varför skulle de ha hemliga överenskommelser bakom min rygg? En annan förklaring kunde vara att hon handlade av omtanke om mig, att Gunilla inte var den rätta för mig och att Yvonne ville skydda mig från en besvikelse. En tredje (osannolik) förklaring skulle vara att hon ville ha ensamrätt på mina tjänster; någon regelrätt svartsjuka trodde jag mig inte om att kunna inspirera dessa äldre (minst två år, båda mödrar till små pojkar) tjejer till. När vi kom till Gärdet upptäckte Yvonne och jag att vi var för trötta för att orka åka till stan och se på leksaker. Efter någon timme gick jag hem till Frejgatan. Gunilla Palmstierna ringde några dagar senare och sa att hon inte kunde följa med mig på konserten: Peter Weiss hade kommit tillbaka till Stockholm; att flytta till Tyskland visade sig vara ett misstag. Som minne av Gunilla har jag en av hennes resväskor stående uppe på vinden. Hennes namn är textat på den med vit oljefärg, jag vet inte hur den kan ha hamnat hos mig om det inte skedde i samband med Ankarsrum, det enda tillfälle då vi reste tillsammans. Längre fram på våren ringde jag till disponenten i Ankarsrum för att höra hur det skulle bli med krönikespelet och fick då veta att man hade övergivit idén.

På Studentteatern bestämde vi oss för att göra ett vårprogram sammanlagt av två enaktare. Anita Pein skulle sätta up Fru Carrars gevär av Brecht och Bengt Carnevall som spelat den svarta ministern i Makabern skulle regissera Ritten till havet av irländaren J.M. Synge. Dekoren till Anitas uppsättning, en vitkalkad spansk interiör gjordes av Nils Nilsson och till Bengts pjäs gjorde Gunilla Palmstierna en märklig fond i irländskt grönt och jordiskt brunt. Anita Pein var smart tjej med runt clownansikte och rött hår. Jag vet inte hur det kom sig att hon dök upp hos oss på Studentteatern; jag undrar om hon inte hade varit elev på någon av de fria teaterskolorna, att hon skulle ha dansat hos Birgit Åkesson håller jag för osannolikt (hon var kort till växten), även om jag kan tänka mig att jag lärde känna henne genom Yvonne. Hon bodde i en liten lägenhet söder om Söder, hon påstods ha en pojkvän som var konstnär, (hon hade vissa förbindelser i de kretsarna, hur hade hon annars fått kontakt med Nils Nilsson?) men honom såg vi aldrig till. Anita blev så intresserad av Brecht att hon reste till Berlin för att studera vid källan: på Deutsches Theater. Detta gjorde hon på hösten 1954 och vid jultid fick jag ett brev från henne där hon berättade att östtyska polisen hade lagt beslag på hennes pass och hon var orolig för hur hon skulle komma hem. Hon hade hyrt rum i Östberlin, därför att det var det billigaste. Man kunde växla sin resevaluta svart och få många östtyska mark för en svensk krona och svartväxlingen gjorde man i Västberlin där

det kunde ske nästan öppet. Men man fick inte föra in östmark i Östberlin. Inte heller fick man hyra rum i Östberlin om man inte befann sig där på officiellt uppdrag. Nu bad Anita mig att jag skulle skriva intyg på att hon var utsänd av Stockholms Studentteater för att studera Berliner Ensembles arbete. Jag författade ett intyg med hjälp av Lars Hansegård som hade studerat tyska på Högskolan, och jag gick till vaktmästaren på Kåren och lånade alla hans stämplor som jag klämde på intyget som på detta sätt fick ett imponerande utseende och mycket riktigt hjälpte Anita att få tillbaka passet så att hon kunde resa hem. När hon kom hem hade hon med sig en stor vitmålad järnsäng som hon hade köpt billigt och som jag fick hjälpa henne att skruva ihop (var fanns hennes konstnär?). Hon hade köpt med sig böcker som jag fick i present, förutom Brechts stora Theaterarbeit också en del marxistiska utläggningar som Erwin Leisser hade beslag på när jag visade dem för honom. De här förstår ändå inte du, sa han till mig, och det var ju sant. Anita Pein gjorde en fin föreställning av Brechts pjäs från spanska inbördeskriget med Jerissa Jarlander i titelrollen och Staffan Lamm som pojken. Anita och jag var vänner och umgicks då och då. Jag minns en vacker vårafton när vi gjorde en promenad på Djurgården. När vi kom till Villa Novilla, stod en man där och hejdade oss och frågade om vi hade lust att vara med och sjunga i en film? Jag kan inte sjunga, sa jag. Det spelar ingen roll, sa han och föste in oss i lokalen där det redan fanns gott om sammanrafsade djurgårdsflanörer (vi skulle få tio kronor var och det hela skulle vara över på tio minuter). En orkester under ledning av Leif Asp var på plats tillsammans med Vera Stjernkvist. På projektduken visades ett kompani bassar som tågade fram med Vera i ledet och vi fick lappar med texten till refrängen på en marschvisa som vi sjöng (skrålade) efter bästa förmåga medan Vera Stjernkvist sjöng verserna. Vid utgången fick våra tiokronorseddlar och vi gick upp på Skansen för att ta en fika och där träffade vi några unga skådespelare, bland dem en kille från Luleå, Affe Nilsson, som jag kände. Han bad mig hälsa till sin vän Martin Berlin när jag kom till Borås. Det hade tydligen blivit känt i kretsarna att jag hade fått engagemang vid Kretsteatern i Borås. Lars Gerhard Norberg hade ledsnat på att sitta ensam på sitt kansli som teaterchef. Dessutom behövde han hjälp på den tekniska sidan och han visste att jag hade jobbat mycket med att bygga och måla kulisser. Själv hade han arbetat en säsong som scenmästare på den lilla Boulevardteatern på Söder som ägdes av Karl-Axel Forssberg som på detta sätt förvandlade de slantar som han tjänade på sin sybehörsaffär till kultur. Lasse hade alltså kläm på vad som krävdes bakom scenen på en teater. Jag skulle börja i slutet av augusti som teatersekreterare och teknisk chef med en lön av 700 kronor i månaden och vi skrev ett kontrakt på åtta månader.

Jag kunde ringa hem till pappa och säga att nu behövde han inte längre skicka mig pengar, nu skulle jag jobba och försörja mig själv. Vad får du i pension? undrade han. Frågan föreföll mig skrattretande. Äntligen skulle

jag få börja ett riktigt arbete inom teatern och då skulle min första tanke vara vad jag fick i pension när jag slutade om fyrtio år. Ska du inte göra färdigt dina studier? fortsatte han. Det kan jag göra senare om jag skulle vilja, sa jag. Att läsa in en filosofie kandidat kan vem som helst, men att få ett arbete inom teatern är oerhört svårt. Det är en chans som jag bara inte kan missa. Det är ju precis detta som var målet för allt som jag hittills sysslade med. Jag hade tenterat för två betyg i teaterhistoria och om jag skrev en godkänd uppsats skulle jag få tre. Jag hade läst in examinatorierna i litteraturhistoria och det återstod en sluttentamen på tiden efter 1850 och då skulle jag få två betyg i det ämnet. Ett betyg fattades till en fil. kand. ; en etta i religionshistoria; det sa alla var det lättaste. Om jag skulle känna för det, kunde jag ta upp studierna längre fram. Uppsatsen om Grabow såg jag fram emot nästan som ett nöje, som jag ville vänta med, ungefär som när man är barn och gömmer undan en godsak för att njuta av den senare, och sluttentan i litteraturhistoria kunde jag riva av nu på direkten. Det enda jag skulle behöva göra var att slå i mig lite årtal. Dryga fem år hade nu gått, hälften av 50-talet, mitt decennium, sedan jag kom till Stockholm för att ställa mig till teaterns förfogande: varsågod, använd mig! Det var så jag hade blivit uppfostrad: att man finns till som del i något större. Mitt ego var av underordnad betydelse. Min far sysslade med medicinerna, med att bota sjuka och det var det kall som han hade satts att utöva och det var viktigare än hans personliga tillfredsställelse. En läkare eller en apotekare fick inte tveka att ställa upp för en medmänniska. Apotekaren fick vara beredd när nattklockan ringde. Girigheten och dess kusin snålheten var förkastliga, generositeten i kombination med sparsamhet var uppmuntransvärda dygder. Ingen människa var mindre värd än någon annan. Apotekaren (eller läkaren) vägrade inte att hjälpa en fattig stackare, en alkis eller ett psykfall. Själviskhet var det värsta som fanns. Kallet stod över individen, därför stod konsten över konstnären och teatern över sina utövare, inklusive mig, i min blygsamma uppgift. Jag hade ingen tanke på att jag någon gång i framtiden skulle bli rik och välmående. Inte ens tänkte jag mig själv som innehavare av egen lägenhet med en dörr som jag kunde låsa om mig. (Det fanns ingen nyckel till mitt rum hos fröken Karlsson). Jag såg inte inom mig en framtid med fast adress, snarare hyllade jag beduinfilosofin: ett enkelt tält, som man plockar ner på morgonen och sätter upp på en ny ort på kvällen. Jag hade inte haft något emot att jobba på en cirkus om jag hade dugt till det. (Jag fick ett erbjudande sommaren 1956 att måla mittlinjen på riksvägen från Stockholm ner till Hälsingborg, att vandra genom halva Sverige med en avlång schablon och måla med gul färg; eftersom jag redan hade jobb tackade jag nej; jag var dock svårt frestad). Yvonne och mina vänner i hennes krets tyckte att jag kastade bort möjligheterna till ett bättre arbete genom att begrava mig i en landsortsstad som Borås. Det var ju egentligen bara Stockholm som räknades när det gällde teater. Jag försäkrade att jag inte tänkte släppa kontakten med Stockholm. Det handlade ju bara om åtta

månader i första svängen. Per Verner och jag underhöll fortfarande tanken på en egen teater. Vi tittade på biografen Dixi som låg på Roslagsgatan i en kvadratisk byggnad. Jag gick dit och såg en svensk kärlekskomedi bara för att kolla interiören och den var i det närmaste idealisk för en flexibel teater. Vi tuggade Dixi-kola och bollade med tanken. För studentteatern hade PVC en idé om att sätta upp Strindbergs Himmelrikets nycklar. Han skissade på ett scenbygge i två våningar med ett antal dörrar bakom vilka de olika personerna i pjäsen skulle dölja sig, och uppmärksamheten kunna flytta omkring allt eftersom handlingen utvecklade sig. Tyvärr hade Per Verner betydande hypokondriska talanger. Plötsligt kunde han bli svårt sjuk när det kärvade till sig för att bli frisk och pigg nästa dag. Jag hade inte brytt mig så mycket om dessa utbrott av inbillad ohälsa, men nu kom de i förgrunden, ifall vi skulle starta ett företag tillsammans. Jag var rädd för att jag skulle bli lämnad ensam med vårt gemensamma projekt på samma sätt som jag ensam fick företräda Makabern i Brügge. Vi hade inte heller kommit en tum närmare förverkligandet av våra fantasier om arenateatern. Pelle Edström hade faktiskt redan satt upp en sådan föreställning och han skulle ju så småningom bli den främste (envisaste och nästan ende) företrädaren för denna teaterform. Mina misstankar bestyrktes när PVC plötsligt på tal om Himmelrikets nycklar sa, att han inte längre var intresserad: det är lika bra att du gör den uppsättningen. Det var ju han som hade visionerna, han som skrev den ena tunga teoretiska artikeln efter den andra i Morgon-Tidningen. Jag anser mig vara förhållandevis klyftig och beläst och har ändå aldrig fattat vad Artaud menar med grymhetens teater. För mig är teater skratt och gråt och poesi och inlevelse, det berörande mötet mellan levande människor. Lika bra att inse: Per Verner och jag fungerade inte längre som en enhet. (Hade vi någon gång gjort det? undrade jag i mörka stunder.) Det var dags för mig att frigöra mig och ett sätt att bryta upp var att flytta till Borås.

Fröken Karlsson knackade på min dörr och varnade mig för att det kanske skulle bli livligt i lägenheten till kvällen. Hon skulle fylla 70 och hade inbjudit några väninnor. Jag kanske skulle bli störd. Jag sa att det var nog inte så farligt med det, väggarna i huset var ju nästan metertjocka. Jag tänkte på de aktiviteter som Gunilla (min Gunilla) och jag hade haft för oss och som ingen hade klagat över. Kandidaten är också välkommen, sa den snälla fröken Karlsson, men det blir kanske inte så roligt med en massa gamla tanter? Vi två kan ses sedan på natten, sa hon skälmskt. Och hon höll ord. När den sista gästen lämnat och klockan var elva bjöd hon in mig till sig där hon serverade mig resterna av en härlig supé med äggstanning och laxlåda och strömmingsrullader och olika smörgåspålägg. Där fanns snaps och öl och vin och vi satt och festade fram till småtimmarna. Hon berättade glimtar ur sitt liv som hattmodist på Österlånggatan, i en fin affär med fina kunder. Hon brukade åka spårvagn till arbetet och när vagnen bromsade in i kurvan ut på Skeppsbron hoppade hon av i farten. På

den tiden hade hon varit smärt och vig. Hon hade fortfarande en smal figur och hade nog sett bra ut en gång. Jag frågade henne aldrig varför hon inte varit gift. Eftersom hon inte tog upp ämnet själv, tyckte jag att det skulle vara taktlöst av mig att göra det. Det kanske räckte med att hennes döda syster hade varit gift, hon som hade efterlämnat svågern, herr Karlsson med den blå näsan. (Som inte var med på kalaset.)

Tänderna har varit ett bekymmer för mig sedan skoltandläkaren i Skellefteå satte skräck i mig. Jag undvek så länge jag kunde att göra ett nytt besök och när värken till slut efter flera år blev för svår kunde den tjocke tandläkare Öqvist räkna till fjorton hål. I Umeå hände något liknande hos min klasskamrat Pelle Bergs pappa. Den gången hade jag tretton hål. I Vindeln hade vi ingen tandläkare, däremot en mycket populär tandtekniker. Hos honom satt folk i kö dagen lång. Han uppskattades inte av de medicinska myndigheterna (och naturligtvis inte heller av pappa som aldrig skulle ha kommit på tanken att skicka någon i sin familj till en sådan bönhas). Han fick inte lägga bedövning så han anställde en arbetslös tandläkare bara för det ändamålet. Nu fick jag så ont i en tand att jag måste gå till jourhavande tandläkaren i Stockholm, som visade sig vara Gertrud Fridhs man och det upptäckte jag när jag satt där i stolen med gummilappar och snören i munnen och hon kom inseglande för att växla några ord med honom. När han hade avslutat behandlingen och jag var på hemväg gående längs Valhallavägen med bultande och värkande käke, mötte jag Vera som var medlem i Studentteatern; hon hade haft en roll i *Livet en dröm*. Hon var lång och gänglig, hade en pojkkattig figur med ett nästan indianskt ansikte med slutna drag; Arne Forsberg hade valt rätt när han låtit henne spela spansk prinsessa. Hon berättade att hon faktiskt hade varit på resa i Spanien (det var inte så vanligt 1955) i bil (kanske hade jag skrivit ut deras resehandlingar på Motormännens riksförbunds resebyrå?) tillsammans med sin bror och varje gång hon steg ur bilen och vecklade ut sina långa smidiga spiror kunde hon höra hur de spanska barnen som alltid samlades runt bilen viskade: Giganta! Jag tyckte att hon såg ut som en spansk prinsessa, som jag föreställde mig en sådan, fast en verklig spansk prinsessa kanske istället såg ut som karikatyrerna på Velasques målningar? Vera hade en lägenhet i det studentbostadshus som låg på andra sidan Valhallavägen mitt emot Frejgatan och när det visade sig att vi bodde nästan grannar frågade hon om jag hade lust att följa med henne hem och drick en kopp te? Jag mindes vad Sigge hade sagt om henne. Han hade också varit med i *Livet en dröm* och båda hade deltagit i gästspelet i Helsingfors som jag hade missat därför att jag blev inkallad till repmöte. De hade stått på vid relingen på finlandsbåten, berättade Sigge, och han hade ställt sig bakom henne och stuckit sina händer innanför hennes jumper och smekt hennes bröst och hon hade låtit honom göra det. Längre än till denna enda beröring vid detta enda tillfälle ha umgänget inte sträckt sig, men det föranledde den annars så omoraliska Sigge att fälla kritiska kommentarer om Veras moral. Jag kände

inte henne annat än som en av de våra, vi hade växlat några ord ibland och brukade heja på varandra när vi sågs och det var inte ofta eftersom hon läste till apotekare på Farmaceutiska Institutet. Att jag hade en pappa som var apotekare gjorde mig emellertid intressant i hennes ögon. Vi satt i hennes soffa med våra tekoppar och hörde någon som rumsterade om på andra sidan väggen. Det var hennes inneboende, berättade hon. Lägenheten var hennes (egentligen hennes äldre brors; hon hade fått ärva den, när han gifte sig och skaffade sig en större bostad) och hon hade hyrt ut ett rum till en annan studentska för att dela kostnaden med någon. Vi tyckte båda två att det var så lustigt att vi bodde så nära varandra. Den andra flickan, en blek blondin, knackade på dörren och stack in huvudet för att berätta för Vera att hon skulle resa bort i eftermiddag och inte komma hem förrän i morgon. Kom över i kväll, om du inte har något annat för dig, sa Vera till mig när den blonda tjejen hade gått sin väg, så kan jag laga till lite gott och vi kan fortsätta att prata! Gärna. Det här lät nästan för bra för att vara sant. Tandvärken som hållit på att pina livet ur mig hade försvunnit utan att jag märkt det. Jag skyndade mig hem till mitt rum hos fröken Karlsson och snyggade till mig och tvättade av mig och gjorde mig i ordning. Om jag tittade ut genom fönstret, kunde jag se huset som Vera bodde i, men inte hennes lägenhet som vette mot norr där Roslagstågen gick. Jag hade inte längre kondomer i fickan. Jag hade inte legat med någon kvinna på mer än ett år. Jag skulle inte hinna springa ut och köpa nu, och även om jag hade hunnit, så kanske det hade varit att utmana ödet. Då skulle det säkert inte bli något av.

Vi satt åter i soffan bredvid varandra och efter en stunds prat om ditt och datt beslöt jag mig för att gripa tillfället i flykten och kysste henne och hon kysste tillbaka och som vanligt skickade jag en tacksamhetens tanke till José Karlsson, polisens dotter i Ystad, som hade lärt mig tungkyssandets hemligheter i seminariets trädgård i Lund när jag var sexton år. Nu kom jag också i tacksamhetsskuld till Gunilla G ("min" Gunilla), som hade talat om för mig att kvinnor ville bli smekta på bröstet. Även detta uppskattades av Vera och snart låg vi nakna tillsammans och jag sträckte en hoppfull hand mot tuvan mellan hennes ben. Då stelnade hon tvärt och drog sig undan. Det var förbjudet område. Hon sparade sig för den rätte. Jag fick lova att aldrig försöka sätta på henne, att aldrig ens smeka henne där nere, inte om hon så tiggde och bad om det. Jag är inte kär i dag, sa hon, och du är inte kär i mig. Jag måste medge att det var sant. Hon var inte mitt ideal, men jag hade ju kunnat nöja mig med sådana som inte var mina drömkvinnor förr. Jag hade varit obegripligt, smärtsamt kär i Gunilla G. Men jag hade ju också hamnat djupt ner i skoskaften när det tog slut. Det hade gjort mycket ont, och jag hade lovat mig själv att vara mycket försiktig innan jag åter sa till en kvinna, att jag älskade henne, riktigt älskade med hull och hår. Sådan kärlek kände jag inte för Vera, det hade hon rätt i. Ytterligare ett förbud infördes strax därefter i vår relation. Jag fick lova att inte ejakulera i

möblemanget. Hon hade tagit ett fast grepp om mitt stenhårda organ och jag klarade inte att hålla utlösningen kvar och sperman flög rakt upp som när en val blåser. Det mesta hamnade i soffan, och det bevekade henne inte när jag förklarade att det var lätt att torka upp med en fuktig trasa. Hon smekte mig endast om jag lovade henne att detta aldrig skulle upprepas. Trots löftena, som jag obrottsligt höll, hade vi mycket skönt tillsammans. Hon var trevlig och intelligent och även om hon inte var så kulturell (=teater och litteraturintresserad) som andra av mina vänner, så var hon varm och generös och hon behövde mig lika mycket som jag behövde henne. Hon var från övre Norrland och kände sig mycket ensam i storstaden. Det var därför hon hade sökt sig till Studentteatern. Men att vara med i en roll innebar inte automatiskt att man fick en ny. Att delta i uppsättningarna var ju också tidskrävande och för många som hade schemalagda studier var det svårt att hinna med. (Det fanns en annan del av föreningens verksamhet, kalla den medlemsvård, möten med föredrag och diskussioner, men den hade styrelsen försummat.) Hennes bror som var gift bodde med fru och barn i Täby och hon var ofta ute hos dem, men hon kunde inte häcka där för jämnan. Hon hade inga väninnor. Hon berättade att hon kände sig så ensam att hon ibland åkte spårvagn bara för att få se folk och brukade tala med konduktörerna under resan för att ha något att snacka med. Hon var blyg, rädd för att ge sig in i förhållanden som kunde ge upphov till missuppfattningar och falska förespeglingar. Därför passade vårt praktiska och oromantiskt kärleksfulla arrangemang henne perfekt medan hon väntade på den rätte. Vi fortsatte att umgås under våren och sommaren; jag träffade henne aldrig tillsammans med andra, varken med någon av mina vänner eller min bror (eller hennes). Det var bara vi två som skamlöst hängav oss åt våra kroppar så länge jag höll mig borta från triangeln och lät bli att spruta. Vi kunde börja kyssas redan ute i hallen medan vi hängde av oss ytterkläderna och fortsätta att klä av varandra därute och brottas i timmar till dess att vi knappt orkade kravla oss in i vardagsrummet. Jag undrar vad den bleka bruden tänkte som hyrde rummet bredvid köket? Hon sa inte något till mig de få gånger vi sågs. Vera berättade heller aldrig att hyresgästen hade haft några invändningar mot våra övningar som inte precis var ljudlösa även om vi försökte att vara tysta när vi visste att hon var hemma. Vi var ofta ute och badade eftersom sommaren det året var lång och torr. De första regndropparna efter midsommaren såg jag när jag steg av tåget på stationen i Borås i slutet av augusti. (Var annars?)

Jag ägde inte mycket, mitt flyttlass omfattade bara en låda böcker, en bokhylla, en skrivmaskin, en billig gammal radio, en vattenkokare, en trunk, som jag hade fått låna av Anita Pein där jag förvarade mina kläder i, den där resväskan av läder som tillhörde Gunilla Palmstierna med småsaker och en cykel, den gamla röda Hermes, som jag hade trampat runt i Stockholm många varv på. Lars Gerhard Norberg (som på den tiden hette Lasse, men det ville han senare inte kallas, kanske, sa vi elaka människor

på teatern, därför att man i Borås Tidning i en spalt som hette "Dagens namn", skrev att Lasse var det namn man gav grisen förr i tiden) hade ordnat en bostad åt mig mitt emot Engelbektsskolan där Kretsteatern hade sina lokaler. Jag fick bo i ett stort rum hos en f. d. byggmästare, en änke-man som hette John Wennberg som var förtidspensionerad på grund av en gengasskada (kolosförgiftning) som han ådragit sig under krigsåren. Nu var han i sextioårsåldern och hans enda dotter var sedan länge utflugen ur boet och gift i Stockholm, så han hyrde ut två rum i sin lägenhet, det ena till en man i trettioårsåldern som hette Hultberg och körde mjölkbil och det andra till mig. Jag räknade efter. Detta var mitt åttonde inackorderingsrum sedan jag flyttade till fru Andersson i Skellefteå, mitt första bortabonde 1943. (Mitt nionde om jag räknade husbåten.) Den nye hyresvärden var en vänlig västgöte med kalaskula och plirig blick bakom glasögonen. Lägenheten delade toalett med ett kafé som låg vägg i vägg. Lars Gerhard som var rätt så nygift hyrde i en villa inte långt därifrån. Han tog mig med till teaterlokalen. Kretsteatern hade inte ansetts fin nog att få spela i stans gamla sekelskifteteater som låg i parken nere i centrum. Istället hyrde man in sig i Engelbektsskolan där aulan var vår teaterlokal utom vid de få tillfällen då man firade skolavslutning eller någon annan gemensam högtidlighet. Scenen var liten och trång och det var lågt i tak. Bakom scenen fanns ett par loger där skådespelarna kunde byta om och ytterligare ett rum som var teaterns kontor. Ett av de slitna skrivborden därinne skulle vara min arbetsplats utom när jag utförde den andra delen av mitt arbete (den övervägande) som bestod av att vara teknisk chef, det vill säga snickra och måla teaterns dekorationer. De tillverkade vi ett rymligt skyddsrum utan fönster som var verkstad och förråd.

Spelårets första premiär var Skuggan av Mart av Stig Dagerman i regi av teaterchefen själv och med dekor av min gamle sängkamrat från Köpenhamnsresan K.G. Andersson. Huvudrollen, den som Per Oscarsson slog igenom med vid urpremiären på Dramaten, spelades av Martin Berlin, hans mamma av Lillemor Björnstad, den döde broderns fästmö av Britta Ulfberg och hennes uppvaktande kavaljer av Segol Mann. Segol var ungefär fyrtio år gammal, en småväxt herre med stentorstämman, brorson till dirigenten Tor Mann. Han gav tallektioner och Jan Lewin, inspicienten, och jag anlidade honom som lärare. Jag hade stor glädje av det, den enda formella teaterutbildning jag erhållit. (På Stadsbiblioteket i Umeå hade jag lånat en handbok i skådespeleri för amatörer som jag hade läst från pärm till pärm; speciellt hade jag övat mig att falla utan att slå sig, en konst som jag till slut behärskade ganska bra, men aldrig fick någon användning för; större glädje hade jag av bokens grundläggande råd till skådespelare: tanken, gesten, ordet; jag har en känsla av att också John Antonson i Vindeln lärde mig att praktisera detta råd.) K.G. hade ritat några enkla dekorelement, en dörrkarm, ett fönster, en öppen spis, ett piano som vi byggde av ribbor och masonit och målade i grå färg. Runt scenen hängde

svarta draperier som intäckning. Skuggan av Mart skulle också spelas som turnéföreställning. Det var Kretsteaterns idé, att inte bara spela på en och samma plats. Vi hade kontakt med bygdegårdsrörelsen som var lierade med dåvarande Bondeförbundet och sålde föreställningar till den. Vi kom att spela på en mängd olika bygdegårdar från Värmland i norr till Småland i söder och så långt österut som på Öland. En del av mitt arbete bestod av att ringa runt och tala med kontaktpersoner och försöka sälja föreställningar och boka tider och i en del fall också skaffa pensionatsrum åt ensemblen. Vi hyrde en buss för transporter och bussen drog en släpvagn där vi lastade våra kulisser och vår övriga utrustning. Vi som byggde och lastade var Jan Lewin, en ung pojke från Sparsör som var teaterns inspicient och jag. Pjäsen innehöll sex scener, alla med olika scenbild: vardagsrummet, fästmöns rum, pojkens rum, mammans rum och så vidare och så skulle det naturligtvis finnas möbler i rummen. Janne och jag slet med dessa omdekoreringar på den trånga scenen för att inte tala om då vi var ute på turné och spelade på scener som ibland var så små att vi blev tvungna att ställa delar av dekoren nere i salongen och springa ut och hämta in dem vid skiftena. Janne och jag låg på knä bredvid varandra på betonggolvet i skyddsrummet och spikade ihop kulisserna. Vi kom för det mesta bra överens. Han kunde berätta om när han var till sjöss. Han hade seglat som mässuppassare på en resa där hans huvudsakliga uppgift var att knyta den ryamatta som kaptenens hustru hade skickat med sin man för att han skulle ha något att fördriva tiden med under resan. Jag hade naturligtvis mycket att berätta och en gång blev jag så pratglad att Janne drämde hammaren i golvet och sa till mig att hålla käften och arbeta. Enligt hans åsikt blev det mycket mera gjort om man var tyst och koncentrerade sig på sin uppgift. Jag blev förvånad men inte sårad. Han öppnade mina ögon för en sanning. Jag, borgarbarn, hade egentligen ingen uppfattning om vad det innebar att ha ett kroppsarbete. Jan Lewin var fosterbarn och hans köttslige far jobbade med att skörda tång på Getterön, tång som man använde på badhotellet i Varberg. Han lärde mig att arbeta, tyst och målmedvetet. Dekoren skulle omges med svart tyg på sidorna och i fonden, och sådant fanns knappast på en enda av de bygdegårdar där vi gästspelade. Det betydde att vi måste ta med oss de draperier som hängde runt scenen på Engelbrektskolan (vi hade inte råd att hålla oss med extra draperiuppsättning för turnébruk.) Sak samma med strålkastarna som måste monteras ner från sina platser runt scenen på skolan och sedan sättas tillbaka igen om de skulle användas till föreställning i Borås, ett omfattande jobb. Det var inte bara att hänga upp strålkastarna. De måste riktas enligt de anvisningar som hade gjorts när ljuset sattes inför premiären.

Vårt andra program den hösten var en thriller av Emyln Williams. Till den engagerades Bertil Lindeberg, den store Makabern, att spela mördare och jag fick svara för dekoren. Pjäsen skulle inte ut på turné och jag byggde ett rum med väggar av masonit som jag klädde med riktiga tapeter.

(Jag hade retat mig på dessa kulissrum med väggar av tyg som svajade när skådespelarna gick förbi.) Jag försökte göra rummet suggestivt genom att spruta svart färg upptill och i hörn och skrymslen, men jag ska gärna erkänna att jag tyckte det såg mer smutsigt ut än mystiskt, (helt enkelt för jävligt ut). Men den dekoren skulle tillverkas medan vi spelade Skuggan av Mart på kvällarna när vi inte var ute och reste med pjäsen och dekorerna skulle lastas in och ut ur släpvagnen och de svarta draperier skulle hakas ner och rullas ihop och packas och strålkastarna monteras ner från sina fästen och stativen skjutas ihop och sladdarna rullas upp och även allt detta bäras in i bussens släp och ut igen. Hade jag dessutom en ledig stund skulle jag sitta på kontoret = kansliet och ringa till klockaren i Öxabäck eller någon motsvarande person som kunde tänkas vilja ha köpa en föreställning av oss. Och hade jag någon extra fri stund borde jag läsa en av alla de pjäser som teaterförlagen skickade oss i en aldrig sinande ström. Janne Lewin och jag började oftast klockan åtta på morgonen och om vi hade tur var arbetsdagen slut vid tiotiden på kvällen. Jag hade aldrig ägt en bankbok, men nu skaffade jag mig en sådan på Postsparbanken och satte in min lön och kontot växte varje månad därför att jag helt enkelt inte hade tillfälle att göra av med pengar. Jag kom inte ner på stan medan affärerna var öppna. Vi på teatern åt på Wickelbergs pensionat där man kunde köpa kuponger för ett hyfsat pris. Annars bodde jag ju granne med ett kafé och ägaren hade tagit för vana att banka i väggen som tecken på att nu hade han kokat dagens första kaffe och brett dagens första smörgåsar. Klockan var sju och det var dags för mig att stiga upp. Han samlade gårdagens kaffesump i en stor tjugofemliters mjölkflaska och lät den stå och dra i vatten över natten. Det vattnet som blev över sedan han silade bort sumpen fick utgöra grunden för den nya dagens kaffekokning. Det gällde att vara om sig och kring sig om det skulle löna sig att driva ett kafé, sa han. Janne och jag beklagade oss över våra arbetstider för Lasse och han visade sig förstående och gav oss ledigt vissa timmar när man ändå bara repeterade den nya pjäsen. Dessa gyllene stunder borde jag ha använt till att skriva brev till mina kära vänner i Stockholm, till Yvonne eller Per Verner eller Vera eller till att läsa en god bok men så långt kom jag aldrig. Jag sov.

Turnerandet innebar att ständigt lösa nya problem. Arrangörerna hade fått en lista på vad vi behövde, vilka utrymmen och hur många ampere som säkringarna skulle klara, men oftast trodde de sina lokaler om mer än de skulle visa sig att de kunde klara av. Det hände att vi måste sätta spikar istället för proppar i proppskåpet, eller också fick vi ta ström från kabeln till den elektriska spisen och avstå från kaffet i pausen. Det fanns ställen där det var så lågt i tak att skådespelarna nästan måste huka sig på scenen. I en bygdegård i Värmland var det istället så högt att det inte fanns någon stege i huset som var tillräckligt lång för att jag skulle kunna skruva i de krokarna i taket som jag behövde för att hänga upp de svarta draperierna. Jag bad mina värdar försöka skaffa en längre stege och något ljushuvud tog då

den stege som stod lutad mot huset på utsidan och kapade av den på mitten; på så vis åstadkom man två stegar som visserligen var längre än någon annan som man hade men som ändå inte räckte ända upp till taket. Jag tvingades klättra upp och sätta mig grensle över den översta pinnen medan folk stod nedanför och höll stegen. Sedan bar de omkring stegen och mig på scenen efter mina instruktioner. Det var fyra krokar som skulle skruvas i. Jag dröp av ångestsvett och var noga med att inte titta ner, eftersom jag är höjdrädd. En lokal på Öland var helt nybyggd med skinande blanklackerad Holmsundsparkett på scenen och en sur vaktmästare med argusögon vakade över oss så att vi inte skulle göra märken i golvet. Det var endast med tvekan han tillät oss att ställa ner vår smutsiga dekor. Att slå i spikar var inte att tänka på. (Som vi gladeligen gjorde på många ställen.) I Smålands stenar hade man redan byggt upp en scenbild av egna kulisser åt oss: ett rum med fönster och dörrar och ett bord med fyra stolar och mitt på bordet en kruka med en pelargon i och i fonden en vacker skog. Jag hade knappast hjärta att be den vänlige vaktmästaren att röja bort alltsammans så att jag skulle kunna ställa upp mitt dystra rum med grå plywoodkulisser omramade av svarta draperier. I ett litet samhälle i Halland hade bygdegården ett öppet läge mot havet från vilket det blåste en västlig storm och när vi lyfte av presenningen från släpet tog vinden tag i kulisserna och innan vi hann hindra det seglade de i väg som stora fåglar för att kraschlanda ute på åkrarna, och jag fick laga dem med järntråd så att de i alla fall hängde ihop över föreställningen. Utrymmena för skådespelarna var ofta otillräckliga. Ofta fick de byta kläder i en trappuppgång eller en utkyld farstu. Vi uppfattade oss som kulturella pionjärer när vi spelade teater i dessa mindre byar. Någon sällsynt gång var det glest i bänkarna, på något ställe satt en herre i publiken och läste tidningen istället för att följa spelet på scenen men det hörde till undantagen. Oftast hade vi fullt hus och publiken var ibland entusiastisk, för det mesta förstående och visade vänligt överseende med vår ofullkomlighet.

Vi kunde också råka ut för glada överraskningar. Vi hade spelat i Ekshärad i Värmland, där det var kallt och lite spökligt för teaterlokalen låg inte långt ifrån kyrkogården där man enligt seden i den delen av landet hade smidda kors på gravarna och dessa pryddes av lösa, hängande löv av järn som skramlade otydligt och kusligt därute i mörkret. Det var strax före Lucia. Några månader tidigare hade den svenska oktoberrevolutionen ägt rum: Motboken hade avskaffats och varietéförbudet hade upphävts. Det blev tillåtet med underhållning på krogen. Jag hade själv tillsammans med Lillemor Björnstad och Segol Mann varit på Rådhusrestaurangen i Borås och lyssnat på Gustav Torrestad. Nu hade vi hyrt hotellrum i Hagfors och när vi kom tillbaka efter vår föreställning, frusna och fördystrade, bestämde vi oss för att gå på krogen Klaran som låg på andra sidan gatan (det måste ha varit en lördagskväll). När vi kom upp för trappan stod rockvaktmästaren och hejade på oss. Man måste beställa dryckerna före ett visst klockslag

(halv tolv?). Sedan stängde spritkassan. En hovmästare anlände till vestibulen och medan vi plockade av oss vinterytterkläderna gjorde vi våra beställningar av vad vi kunde tänkas vilja dricka utan att ännu veta vad vi skulle äta: snaps, öl, vin, konjak till kaffet, lättgroggar. Pengar hade vi. Jag var kassör och eftersom vi var borta från Borås en hel vecka hade Lars Gerhard försett mig med pengar så att jag kunde betala ut traktamenten till ensemblen. När vi slagit oss ner vid bordet tågade ett antal luciakandidater i vita särkar och med glitter i håret in och sjöng stämningsfulla julsånger för oss. Därefter satte dansmusiken igång. Rockvaktmästaren hade rekommenderat oss att särskilt lyssna på refrängsångerskan som han påstod var något alldeles extra. Det tyckte vi gärna när vi fick höra henne, en ung blond flicka, och det mest minnesvärda i händelsen, var att det var första gången någon av oss hörde Monica Zetterlund. En annan fördel med resandet som innebar övernattnings var att man fick bo på hotell och jag fick tillgång till badkar och dusch som saknades hos John Wennberg på Engelbrektsgatan. Vi gav aldrig två föreställningar på samma ort. Under själva resorna kunde man koppla av med en bok eller en pjäs, men när bussen närmade sig sin destination måste vi vara på alerten och hjälpas åt för att hitta till bygdegården efter anvisningar som vi hade fått av kontaktpersonen. Inte sällan körde vi fel och kom i sista minuten med andan i halsen och måste slänga upp kulisserna och belysningen lite hipp som happ.

Publiken i Borås tog också väl emot oss. Lars Gerhard, som var äkta boråsare (hans föräldrar arbetade båda två inom textilindustrin) hade näsa för pr och reklam och hade startat en premiärklubb. Deltagarna såg premiären och åt sedan supé på Hotell Borås tillsammans med ensemblen. Det var en positiv publik, kanske inte helt omdömesgill eftersom de satsade på det fortfarande skakiga projektet. Den verkligt entusiastiska publiken mötte jag på vår tredje uppsättning för spelåret, Rödluvan, där jag spelade min första roll i Borås, bagaren med stor en tårta, som jag hade gjort av papp och dekorerat med slingor av vadd som föreställde vispgrädde. Det var årets barnföreställning. Segol Mann regisserade och jag gjorde en enkel dekor som jag var betydligt mera tillfreds med än den till Emlyn Williams pjäs. Mormor, Lillemor Björnstad, låg i en bädd med bara halv botten så att hon kunde rulla ner på golvet under sängen när vargen, Olov Lindfors, ny på teatern, slukade henne och när Rödluvan, Britta Ulfberg, plockade blommor, satt de fästade på kastpilar i golvet. Martin Berlin var jägaren, Bertil Lindeberg var skraddaren, och Janne Lewin var kaninen som bodde i skogen som var målad på fonden. Till tonerna av Chatjaturjans vilda svärdsdans jagade vi vargen runt på scenen och i salongen och ungarna tjöt av glädje. Lars Gerhard hade skaffat ombud på de olika fabrikena som fortfarande var många i Borås och för att stimulera teaterintresset och locka till oss publik kommenderades vi att göra arbetsplatsbesök, där teaterchefen berättade om våra pjäser och folk fick hälsa på skådespelarna och dricka kaffe med dem. Vi blev visade runt på de olika fabrikena och det skapades

en mera familjär relation, genom att vi på det sättet vi lära oss vad publiken sysslade med. Teaterns styrelse bestod av kulturellt folk: bland andra intendenten på Konsthallen, Calle Hulthén och stadsbibliotekarien, K G Wirde. Ordförande var barnläkaren och radiodoktorn Bertil Söderling. De var utomordentligt sympatiska och välvilligt inställda till oss som arbetade på teatern. Bertil Söderling bjöd hem oss (man hade fortfarande kvar seden att bjuda folk på middagar) och fick oss att känna oss välkomna till Borås. Eftersom han var läkare (mitt från barnsben invanda vuxenumgänge) och dessutom bokälskare (han gav ut en liten skrift om kärleken till böcker) fann han och jag genast varandra. Han bjöd ut några av oss på Grand i Borås och efter att ha ätit och druckit förklarade han högtidligt att ”den här unge mannen” trodde han på. Den unge mannen var jag. Än i denna dag vet jag inte vad jag hade sagt eller gjort som kom mig att förtjäna Bertil Söderlings tilltro, men det stämde med vad jag själv tyckte och jag blev glad och kände mig uppmuntrad. Jag tog det som en bekräftelse på att det hade varit ett rätt av mig att välja jobbet i Borås framför studierna. Med vännerna i Stockholm hade jag knappast någon kontakt. Det var längre mellan städerna på den tiden när man inte kunde ringa upp direkt utan måste beställa rikssamtal. Jag hade lämnat ordförandeskapet i Studentteatern efter två och ett halvt år till Åke Edin. När jag reste till Luleå för att fira jul (min sista jul tillsammans med min far) brydde jag mig inte om att göra uppehåll i Stockholm.

John Wennberg, min hyresvärd, hade en vänlig och mildögd brorson hette Ville, som såg till sin farbror ibland, men hans bästa vän som titulerade ”grosshandlaren”, (var kanske det också), var en liten, tunn stuvbit till karl som var gift med en vacker, blodfull kvinna. Han köpte och sålde underkläder och hade en lokal i stadsdelen Byttorp. Ibland åkte han ut och sålde på marknader och då tog han John med sig som medhjälpare. Vid dessa tillfällen passade grosshandlaren på att supa till (han var periodare) och John berättade att när han blev riktigt stökig i marknadsståndet måste John packa ner honom i en av de stora wellpappkartongerna och gömma undan den tills han hade lugnat ner sig. Det fanns poliser på marknaderna också, som gick omkring och spanade.

En dag när jag kommit hem från teatern stötte jag ihop med John i hallen; han hade väntat på mig och jag såg på hans mysande min att han hade något att berätta. Han följde med mig in på mitt rum och började berätta. Jag har varit på striptease, sa John. Striptease? ekade jag förvånad. Jojomen, nickade han. Han hade varit och hälsat på sin vän grosshandlaren på förmiddagen. Grosshandlaren hade några människor anställda som packade upp och packade ner i sin lokal. Han hade fått tag en ny flicka som visst var från Borgstena, en glad sort som inte var ohågad. Hon hade hoppat upp på ett bord på lagret och tagit av sig alltihop. Du skulle ha varit med, Pettsson, myste John. Grosshandlaren hade varit igång och låtit flaskan gå runt. Och just när flickan tog av sig behån så kom brevbäraren. Grosshandlaren sa

till honom att komma tillbaka när han delat färdigt och jag tror aldrig att posten hade blivit så fort utdelad i Byttorp, sa John. Varför har du inte gift om dig? frågade jag. Du vet en man kan bara ett visst antal gånger, förklarade han, och det lilla som jag har kvar är inte värt att gifta sig för. Jag såg närmare på Johns blanka ögon att han också hade tagit för sig ur flaskan. Grosshandlarens perioder brukade vara ungefär en vecka. Sedan drack han ingenting på en månad eller två.

Förmodligen var det i den här perioden som jag väcktes en natt av grosshandlaren. Jag hade ett vitmålat runt bord stående intill sängen. Där brukade jag lägga min bok och min klocka och mina glasögon. Nu stod det elva halvlitersflaskor renat på bordet. Ska du inte ha ett glas? sa grosshandlaren med ynkelig stämma. Han hade inte långt till tårarna. Det är ingen som vill dricka med mig, snyftade han. I dörröppningen stod John och väste: Väck inte Pettsson! Tror du inte att jag har pengar? sa grosshandlaren, plötsligt som om han hört någon förtala sig. Därefter reste han sig tvärt och slängde en bunt sedlar rätt upp i luften. Sedan försjönk han i djup slummer i min fåtölj. Det snöade femmor och tior och hundralappar över möblerna i mitt rum. Vi måste plocka upp varenda sedel, sa John. Det spelar ingen roll hur full han är, han har alltid reda på sig. Där låg vi på knä och kröp klockan två på natten och jag höll mer sedlar i min hand än jag hade gjort på mången god dag.

När jag flyttade in, sa John, att jag gärna fick laga mat, bara jag var noga med att passa spisen och kastrullerna. Han hade haft en stolle som inneboende före mig, berättade han, en stillsam galning men en fullständigt ofarlig karl. Han ville gärna laga mat på spisen, men han brände vid nästan allting och kaffet kokade över för jämnan för honom. Det berodde på att stollen måste göra så många extor och stollaforer med händerna för att komma igång att han aldrig hann lyfta av kastrullerna innan det var för sent. John viftade livligt med händerna för att visa hur stollen hade burit sig åt. Jag visste inte om jag skulle tro på alla hans berättelser. Jag hade en känsla av att han smäckte, men jag kunde försäkra honom att jag inte hade tänkt koka något på spisen. Jag var inte huslig. Det var däremot han, änklings sedan många år och numera en rutinerad ungskarl. Han frågade om jag hade några kläder som behövde tvättas så kunde han ta med dem, han skulle ändå tvätta åt sig själv. En dag när jag kom hem visade han stolt upp ett halvt dussin nya vita skjortor. Jag skaffade lite tyg och sydde upp dem, sa han som om det varit den enklaste sak i världen. Sedan talade han om att han hade arbetat i en skjortfabrik i sin ungdom och att takterna fortfarande satt i. Han berättade gärna om allt märkvärdigt som han hade råkat ut för, helst när han hade tagit sig några järn. När jag (någon sällsynt gång) var hemma och just hade sträckt ut mig på sängen att kunde han komma in till mig och underhålla mig med sång. En taggatrå, en taggatrå, då ä en trå me taggar på å ä då inga taggar på'n då ä då ingen taggatrå; en taggatrå, en taggatrå, då en trå me taggar på å ä då inga taggar på'n så ä dä...

sjöng han, utan att låta sig hejdas av någon protest som jag gjorde. Sedan slog han sig ner och började berätta. Han berättade om hur det var när han var liten och hörde mor och far ligga i sina sängar och gråla om vem han egentligen var: John eller Vilhelm. De hade fått tvillingar, men den ena tvillingen hade dött ganska snart efter födseln. Nu diskuterade föräldrarna om det inte var den som hette John som hade dött och inte Vilhelm som det stod på gravstenen. De låg många kvällar och diskuterade om detta i torpet i Sandhult. Jag vet aldrig att de blev sams, sa John (eller Vilhelm). Han hade flera syskon; många barn var den fattiges lott på den tiden. John berättade om en gång när hans far kommit ner till affären i Sandhult och varit ledsen för att en liten nyfödd hade dött. Äsch, sa gubbarna tröstande, en ny unge skaffar du snart! I affären i Sandhult, berättade John vidare, stod en tunna med salt sill som tillhörde kommunen och ur den kunde fattigt folk efter tillstånd av kommunalfullmäktigeordföranden få ta sig några fiskar när de hade det som svårast. Det var den tidens socialvård. Farsan, sa han, hade dåliga tänder, men det var ju inte tal om att gå till tandläkare. Farsan fick ligga på logen där han inte störde någon medan tänderna värkte sönder. Självs hade John blivit anställd som dräng hos en bonde i Rångedala när han var fjorton år. Han hade fått följa med på marknad i Borås och där hade bonden köpt en tjur som den nya drängen fick leda hem. Det är väl en dryg mil att gå. Halvvägs hemma mötte han en bonde med en ko som skulle till en tjur i Brämhult för att betäckas. Fjortonåringen kunde ju inte hålla sin tjur sedan den väl hade hälsat på kon. Det blev bröllop mitt på landsvägen. Bonden var glad för att han inte behövde gå så långt, sa han. Jag fick femtio öre. Det var mycket pengar, för en bonddräng hade det inte fett. Att vara dräng betraktades som ett olycksöde. John berättade om en som han kände i sin ungdom och som var dräng. Han hade förälskat sig en flicka som var piga. De ville ingenting hellre än att gifta sig, men de hade inte råd, för de ägde ingenting. Då bestämde de sig för att hellre än att leva utan varandra skulle de gå i sjön tillsammans. De fyllde fickorna med stenar och vadade ut i Öresjö hand i hand, men detta var på hösten och det var jävligt kallt i vattnet och drängen kunde inte förmå sig att gå längre ut i det iskalla vattnet utan vände tillbaka upp på land. När han såg sig om hade hon redan försvunnit under vattenytan. Han började sedan på en syfabrik, sa John, men han gifte sig aldrig. Hon hade lärt honom att steka köttbullar, så han hade klarat sig. När John blev lite pillemarisk, (inte för att han drack ofta eller mycket; han var en normal, skötsam människa) anförtrodde han mig också resår madrassens hemlighet. När de fina gubbarna hade varit i Stockholm och pippat luder som var duktiga och kunde knulla med motjuck, försökte de lära sina kärringar att göra likadant när de kom hem. Men de fina fruarna var för fina för det. Så gubbarna fick uppfinna resår madrassen som man kunde studsa på istället.

John hamnade så småningom på syfabrik och blev sedan byggmästare, men vilka hus han hade byggt, det berättade han aldrig. Jag gissade att han

hade haft ett finger med i det huset som vi bodde i på Engelbrektsgatan. Kanske hade han ägt det och sålt det till den nuvarande ägaren. Åtminstone var han vicevärd.

En kväll satt han uppe och väntade på mig, när jag kom hem från teatern. Han ville varna mig, sa han. Hultberg, hans andra inneboende, mjölk-bilschauffören, hade fått sina nya tänder på Folktandvården, sa John, och han såg ut som en häst i ansiktet. Han hade gått på behandling under en lång tid och nu när det efterlängttade resultatet var klart, de nya löständerna hade kommit, hade han varit på systemet och köpt ut och firat ordenligt. Därför hade han inte sett riktigt hur hans såg ut. Vad du än gör, skratta inte, när du ser honom, sa John, han är stark. Tyvärr fick jag inte se Hultberg med de nya tänderna. Jag hörde hur han stökade inne i på sitt rum, men vi umgicks inte. Jag hade aldrig knackat på hans dörr och hade inte lust att göra det nu heller. Dagen därpå, berättade John sedan, när Hultberg hade nyktrat till och sett sig i spegeln hade han ringt och klagat, och tandvård-sinspektören ifrån Vänersborg hade bara behövt kasta en blick på honom, så fick han nya tänder gratis.

